

**TRADUCERE - EGAL TRĂDARE?
O DISCUȚIE ASUPRA DRAMEI SUEDEZE *DEMONI* ȘI TRANSPUNEREA
EI ÎN ROMÂNĂ**

**DOES TRANSLATION EQUAL BETRAYAL?
A DISCUSSION ON
SWEDISH DRAMA AND ITS RENDITION INTO ROMANIAN**

Åsa APELKVIST
Suedia

Abstract

The present paper approaches a few issues linked to the translation of the theatre play „The Demons” from Swedish into Romanian. The play written by the English playwright Lars Norén has an interesting and actual theme. It describes city people fighting one way or the other the emotional problems arising into a society more or less narcissistic.

Cuvinte cheie: *traducerea unei piese de teatru, Lars Norén, „Demoni”*

Keywords: *theatre play translation, Lars Norén, „The Demons”*

Este bine cunoscut faptul că orice *traducere* a unui text dintr-o limbă într-altă întotdeauna înseamnă și o *interpretare* a acestui text. Dar s-ar putea spune de asemenea – cum cita profesora mea de limba română din Cluj o aserțiune devenită clasică – că acest proces implică și un soi de *trădare*? Etimologic vorbind „a traduce” înseamnă „a (a)duce de pe o parte pe altă”, cuvântul latin derivă din verbul „*ducere*” (a duce, a aduce), plus prepoziția „*trans*” (de pe o parte pe altă). Verbul „a trăda” provine și el din limbă latină (*tradere*) și acest termen are mai multe semnificații, ca de exemplu „a-și vinde”; „a înșela”; „a transmite”, „a preda”, așadar traducând aducem, înșelăm și deopotrivă transmitem ceva. Am putea vorbi despre textul tradus ca despre o *marfă* (conținutul) adusă de pe o parte pe alta iar, de la un cap la altul al drumului, s-a schimbat și *ambalajul* (limba). Această limbă, însă, merge mână-n mână cu mentalitatea și societatea unui popor; ele sunt ceea ce oglândește felul particular de a fi și de a gândi al unei colectivități.

Munca unui traducător constă, în linii mari, în faptul de a găsi echivalente potrivite în limba-țintă pentru limba-sursă, iar de mai multe ori este vorba de a *livra* cea mai bună *soluție* a unei probleme ale cărei rădăcini se găsesc în construcția diferită a limbilor, precum și în deosebirile legate de mentalitatea și societatea culturală.

Dar ce este de fapt un *echivalent potrivit*, dacă nu vorbim despre un termen simplu care poate fi denumit în amândouă limbile fără mare efort? Și după părerea cui este considerat potrivit? Chiar aici găsim adevărată sfidare a unui traducător. El este cel care alege – din toate posibilitățile de a transforma ambalajul, de a aduce „marfa” dintr-o parte în alta – cum trebuie să se procedeze. Bineînțeles că el trebuie să cunoască foarte bine și limba-sursă și limba-țintă. Și în plus, obligatoriu, el trebuie să știe foarte bine și societatea și mentalitatea popoarelor respective. Este vorba de a livra mesajul dintr-un sistem de referințe în alt sistem de referințe, adică în alt spațiu cultural. În acel moment, însă, când apar greutăți în cautarea unui echivalent, atunci începe și interpretarea – sau trădarea.

Discutând devenirea unui text în altă limbă am putea să ne referim la probleme strict gramaticale ca și la probleme legate de mentalitate sau societate. Cât de frecvente sunt problemele structurale depinde, bineînțeles, de cât de mare este diferența între cele două limbi, determinată de geneza și de istoria respectivelor limbi. Aici, de exemplu, este vorba de două limbi destul de diferite:

limba suedeză este o limbă nordică aparținând familiei limbilor germanice în timp ce limba română face parte din grupul limbilor latine.

Articolul de față abordează câteva probleme legate de traducerea piesei de teatru, *Demoni*, din limba suedeză în limba română. Această piesă scrisă de dramaturgul suedez Lars Norén are o temă foarte actuală și interesantă; ea descrie oameni din oraș, care se luptă, într-un fel sau altul, cu probleme emoționale ieșite la iveală într-o societate mai mult sau mai puțin narcisistă. Deși scrisă în 1982, drama *Demoni* nu și-a pierdut actualitatea. Piesa, oriunde în lume ar fi jucată sau citită, rămâne mereu în atenția publicului. Despre autorul dramei, Lars Norén, care a devenit în viață fiind, un clasic, s-a scris că poziția sa în lumea de teatru poate fi comparată cu cea a predecesorului său cel mai important din literatura suedeză, August Strindberg (Apelkvist, 2005).

Punerea în discuție a unor diferențe structurale esențiale între cele două limbi, precum și dezbaterea asupra unor greutăți deosebite legate de textul lui Norén, întâlnite pe parcursul acestei traduceri, sunt probleme care ar trebui luate în considerare în traducerea din suedeză în română. Exemplele reprezentative ilustrează efectiv deosebiri stilistice interesante ale dramaturgului definind în mod marcant textul, și cum pot fi ele înțelese și interpretate. (Cele mai elementare deosebiri gramaticale dintre limbile cercetate nu sunt tratate aici; voi încerca, pur și simplu, să discut câteva diferențe ale limbilor care, după părerea mea, pot pune în dificultate un traducător.)

Atât în textele dramatice ale lui Norén cât și în cele ale cunoscutului dramaturg de origine română, Eugen Ionesco, indicațiile privind decourile și jocul actorilor sunt bogate și precise. Autorii comunică în acest fel cititorilor sau regizorilor viziunea lor asupra teatrului. Această viziune „se exprimă nu numai printr-un șir de replici, ci prin întreg spectacolul pe care Ionesco /sau Norén.¹ îl pune pe scena hârtiei, pentru ca apoi să se poată naște pe scena reală” (Ionescu, 2002, pag. 9). Stilul lui Norén, deosebit de personal, este marcat de imagini foarte sugestive poetice și de exprimări paradoxale. În ceea ce privește textul dramei *Demoni* s-ar putea spune că are două nivele stilistice. Pe de o parte piesa este constituită din dialogurile realiste ale oamenilor moderni, prin urmare este vorba în linii mari de un limbaj simplu de zi cu zi. Pe de altă parte avem de a face cu indicații de regie (numite și didascalii²) scrise uneori într-un ton și într-o limbă cu totul diferite. Uneori aceste indicații sunt directe, clare și foarte scurte, cum este cazul, de exemplu, cu mai multe adverbe descriind felul în care un comentariu este rostit sau sentimentul pe care îl au protagoniștii la rostirea unor cuvinte. Directe, clare și scurte sunt și didascalii asupra mișcărilor actorilor de pe scenă, iar uneori Norén descrie o stare sufletească sau o atmosferă folosind formulări radicale care, în fond, par ilogice. Acestea ar putea arăta viziunile foarte poetice ale lui Norén. De fapt poezia este prezentă peste tot, fapt care face ca nici în dialoguri să nu fie utilizat strict doar limbajul cotidian.

Mai întâi, vreau să pun în discuție câteva **probleme structurale generale**, prima fiind *modul verbului în suedeză după conjuncția „att” și echivalența sa în română*. În limba română există două conjuncții pentru exprimarea propozițiilor conținând conjuncția subordonată în suedeză „att” (așa-numite „att-satser”) și anume să + conjunctiv sau că + indicativ (Lombard, 1973, pag. 299).³ Conjuncția *să* este specifică modului conjunctiv, care are timpurile prezent și trecut. De obicei, modul conjunctiv este folosit ca al doilea verb (Pop, 1997, pag. 164, 218):

Acum <u>vreau</u> doar <u>să cântî</u> . (124) ⁴
vb ₁ vb ₂

Nu <u>vill jag att du</u> bara <u>sjunger</u> .
vb ₁ vb ₂

¹ Comentariul meu.

² Din DEX online: Instrucțiune dată actorilor de autorul unei opere dramatice antice grecești.

³ În ceea ce urmează voi analiza numai echivalența să+conj.

⁴ Indicarea paginilor în paranteză se referă la *Demoni*.

În această propoziție amândouă verbele au subiecte diferite. În afară de faptul că și verbul al doilea se conjugă la modul indicativ în suedeză – spre deosebire de exemplul românesc unde găsim modul conjunctiv pentru al doilea verb – pronumele personale ca subiect de persoană întâi și de persoană a doua în acest caz („jag” și „du”) nu se regăsesc în fraza tradusă. „Eu” și „tu” nu trebuie scrise, deoarece nu există aici nicio îndoială asupra autorului fiecărei acțiuni, cine *vrea* și cine *cântă*. Forma predicatului indică la ce persoană se referă verbul. (Lombard, 1973, pag. 28)

Înainte abordării următoarelor fenomene, vreau să mai insist asupra folosirii conjuncției „să”. Cum deja am precizat, exemplele de mai sus au subiecte diferite. Dacă, însă, subiectul verbului principal este același ca și subiectul verbului secundar, se procedează în același mod în limba română, pe când verbul secundar este la infinitiv în suedeză. Acesta este ilustrat în exemplele următoare:

Subiecte diferite ale verbului principal și ale verbului secundar:

<i>indicativ în suedeză</i>	<i>să+conj. în română</i>
<i>Han vill att jag ska gå ut på dansrestaurang och skaffa killar och sedan ta dom med mig hem/.../</i>	<i>Vrea să mă duc la un restaurant unde se dansează și să-mi gălesc băieți și apoi să-i aduc cu mine acasă /.../(103)</i>
<i>Nej, jag föreslår att du lever det liv som du inte kan leva med mig /.../ och skaffar dig allt det som du säger att jag hindrar dig från att få...</i>	<i>Nu, propun să trăiești viața asta pe care n-o poți trăi cu mine /.../ și să faci rost de orice zici că eu te împiedic să ai...(26)</i>

Același subiect al verbului principal ca și al verbului secundar:

<i>infinitiv în suedeză</i>	<i>să+conj. în română</i>
<i>Jag kan lika gärna gå ner(...)</i>	<i>Pot foarte bine să mă duc și jos. (58)</i>
<i>Det låter grymt, men nu vill jag vara crudă. grym.</i>	<i>Sună crud, dar acum vreau să fiu (27)</i>
<i>Jag måste se vad hon gör.</i>	<i>Trebuie să văd ce face ea...(118)</i>
<i>Jag försöker faktiskt springa en mil varje morgon.</i>	<i>De fapt încerc să alerg zece kilometri în fiecare dimineață. (52)</i>

Uneori, dacă nu există ambiguități, infinitivul se folosește în suedeză și în fraze când subiectul verbului secundar constituie în același timp obiect direct sau obiect indirect al verbului principal.

Subiectul verbului secundar egal cu obiectul verbului principal :

<i>infinitiv în suedeză</i> Så <u>säg</u> till honom att <u>ligga</u> kvar. (eg. att han ligger kvar)	<i>să+conj. în română</i> <u>Spune-i să stea</u> pe loc. (90)
/.../ Frank <u>hjälper</u> Jenna att <u>tvätta</u> händerna.	/.../ Frank <u>o ajută</u> pe Jenna <u>să se spele</u> pe mâini. (120)

Subiectul verbului „a se spăla” în propoziția precedentă este *ea* și nu *Frank*, așadar *ea* este egal cu obiectul în acuzativ al verbului „a ajuta”. (Lombard, 1973, pag. 302) Cum reiese din exemplele de mai sus, se folosește infinitivul în suedeză pe când română are construcția să+conj. Alte exemple din carte:

<i>Låt mig ligga.</i>	<i>Lăsați-mă să stau culcată.</i> (44)
/.../låt den bara <u>falla upp</u> av sig själv...	/.../și <u>lasă-o să se desfacă</u> singură...(77)

Tot este vorba aici de aceeași structură gramaticală, și anume o frază în care subiectul verbului secundar este egal cu obiectul verbului principal. Cu aceste două exemple de mai sus aș dori să atrag atenția asupra posibilității unor traduceri în românește ale construcției importante „*att låta någon göra något*” în suedeză. Problema este că verbul „lăta”, care în acest caz se construiește cu infinitivul, are două echivalente în română; *a lăsa+conjunctiv* (cu semnificația „a permite pe cineva să”, „a nu împiedica pe cineva să”) sau *a face+conjunctiv* (semnificând „a convinge pe cineva să”, „a îndupleca pe cineva să”), deci alegerea dintre aceste două variante depinde de nuanțele stilistice din context (ibid.). În piesa tradusă n-a fost folosită nicăieri această construcție, așadar nu pot da un exemplu autentic pentru *a face să+conj.* Ca să pot exemplifica sunt nevoită să recurg la gramatica profesorului Alf Lombard unde, de pildă, găsim propoziția: „Jag har låt honom tro att jag är sjuk”, care în românește sună: „L-am făcut să creadă că sînt bolnav.” (ibid.)

Cum reiese din discuția și din exemplele de mai sus, construcția cu infinitivul din limba suedeză este redată, în cele mai multe cazuri, în română prin construcția să+conj. Uneori, însă, infinitivul suedez corespunde și cu un infinitiv în română.

<i>infinitiv în suedeză</i> Du <u>kan skära</u> dig. Men jag <u>kan inte leva</u> utan dig.	<i>infinitiv în română</i> Te <u>poți tăia</u> . (10) Dar <u>nu pot trăi</u> fără tine. (24)
--	---

După verbul „a putea” modul infinitiv este, conform lingvistului A. Lombard, la fel de frecvent ca și să+conj. în ceea ce privește limba română (Lombard, 1973, pag. 304). Aceasta se dovedește a fi situația și în textul traducerii din Norén. Iată două exemple cu varianta a două după verbul „a putea”:

<i>Infinitiv în suedeză</i> Älskling - <u>kan</u> vi inte <u>sluta bråka</u> nu? Inte i sängen, då <u>kan han ju strypa</u> sig	<i>să+conj. în română</i> Iubitule - nu <u>putem să nu ne</u> mai <u>certăm</u> acum?(21) Nu în pat, că <u>poate să se sugrume</u> .(29)
--	---

Frazele cu să+conj. sunt foarte frecvente în limba română; s-ar putea distinge cinci cazuri în care este utilizată structura să+conj. în româna, și anume: 1. după verbele care exprimă o comandă sau o propunere, 2. după adverbe, 3. după pronumele sau adverbele interogative, 4. după, prin altele, prepozițiile *făra, înainte, în loc* etc., 5. în expresia *ca să*.

Încă o dată această distincție a limbilor română și suedeză trebuie subliniată, și anume că în suedeză se folosește foarte frecvent infinitivul (ca și în unele limbi romanice: franceză, spaniolă), în timp ce această structură se găsește relativ rar în limba română care preferă o propoziție subordonată de genul să+conj. Acest fenomen este o trăsătură caracteristică a limbii române. Dar și în ceea ce privește mai multe limbi din Balcan; ca albaneza, greaca și bulgara, infinitivul este de mai multe ori înlocuit cu propozițiile folosind să+conj., drept care această însușire este numită și o „trăsătură balcanică” (Lombard, 1973, pag. 305).

Cea de a doua problemă în discuția aici se referă la *timpul verbului în vorbirea directă și în vorbirea indirectă*. În limba română propoziția subordonată are același timp al verbului ca propoziția principală care redă cuvintele celui care vorbește, gândește, crede, vede, aude etc.⁵ Cu alte cuvinte timpul verbului în vorbirea directă este păstrat și în vorbirea indirectă. În suedeză, însă, timpul verbului din vorbirea directă se schimbă în vorbirea indirectă. Timpul vorbirii indirecte se potrivește cu timpul povestirii, care de obicei este exprimat în forma trecutului sau în forma condiționalului (Lombard, 1973, pag. 297-298). Aceasta reiese în următoarele exemple:

Ex. 1.

Nu kommer jag ihåg det för Tomas har
sagt att det var samma år som Kennedy
blev mördad.

Acum îmi aduc aminte fiindcă Tomas a
spus că are aceleași cifre ca și anul când
a fost ucis Kennedy. (29)

Vorbire directă:

în limba suedeză:

...Tomas har sagt: ”det är samma
år som Kennedy blev mördad”.

în limba română

...Tomas a spus: are aceleași cifre ca și anul
când a fost ucis Kennedy.

Vorbire indirectă:

...Tomas har sagt att det var
samma år som Kennedy blev mördad.

...Tomas a spus că are aceleași cifre ca
și anul când a fost ucis Kennedy

⁵ Acest mod de a folosi timpurile în vorbirea indirectă este împrumutat în limba română din limba slavă (Lombard, 1973, pag. 297).

Ex. 2.

Jag ville så gärna gå i söndagsskolan fast mina föräldrar inte var religiösa... för jag hade fått höra att man fick en stjärna... en stjärna varje gång som man skulle klistra in och jag trodde att när jag hade fått en stjärna skulle allting bli annorlunda...

Vroiam așa de mult să mă duc la școala de duminică deși părinții nu erau credincioși... auzisem c-aș primi o steluță... de fiecare dată o steluță pe care trebuia s-o lipesc în carnet și credeam că atunci când o să primesc o steluță totul se va schimba... (119)

Privitor la limba suedeză și alte limbi din Occident (ca de pildă germană, engleză etc.), condiționalul reprezintă și timp – viitorul trecutului – și mod, pe când în română condiționalul este numai mod (Lombard, 1973, pag. 298):

*Vorbire directă:**Vorbire indirectă:**în limba suedeză:*

jag hade fått höra: ”man **får** en stjärna...” jag hade fått höra att man **fick** en stjärna...

jag hade fått höra: ”man **skall klistra in** den” ...som man **skulle klistra in**.

jag trodde: ”när jag **får** en stjärna, **blir** allt jag trodde att när jag **hade fått** en annorlunda” stjärna **skulle** allting **bli** annorlunda...

în limba română

auzisem: ”**ai primi** o steluță...”

auzisem **c-aș primi** o steluță...

În acest din urmă caz am ales condiționalul-optativ pentru traducerea frazei în română, deoarece ar putea fi interpretată ca o acțiune care se poate realiza în viitor, și anume „dacă te-ai duce la școala de duminică, ai primi o steluță...”, dar ar fi corectă și o altă variantă, și anume s-o traducem printr-una din construcțiile în care poate fi exprimat viitorul⁶: „când te vei duce la școală de duminică, vei primi o steluță...” sau „când o să te duci la școală de duminică, o să primești o steluță”. Aceste două tipuri din urmă ar fi fost rescrise astfel în vorbirea indirectă: „auzisem că voi primi...” sau „auzisem că o să primesc...”.

auzisem: „trebuie **s-o lipești...**”

...care trebuia **s-o lipesc...**

credeam: „atunci când **o să primesc** o steluță totul **se va schimba...**”

credeam că atunci când **o să primesc** o steluță totul **se va schimba...**

Uneori se mai întâmplă și în frazele suedeze subordonate ca timpul prezent al verbului să fie păstrat în vorbirea indirectă:

Jag har inte sagt att jag <u>är</u> glad.	N-am spus că <u>sunt</u> bine dispus.(14)
---	---

Aici este vorba de o stare de spirit permanentă a persoanei care vorbește, nu numai în momentul când este rostită propoziția. (ibid.).

Problema a treia am numit-o *modul conjunctiv după unele verbe modale*. Spre deosebire de celelalte limbi romanice (ca franceză, spaniolă etc.), ca și de mai multe alte limbi din Occident (suedeză, germană și engleză etc.), unde, de exemplu, verbele de modalitate „a vrea”, „a trebui”, „a putea” și „a dori” sunt urmate de un verb la modul infinitiv, limba română folosește conjunctiv, construit de semnul conjunctivului *să* plus forme flexionare verbale deosebite.⁷

<i>infinitiv în suedeză</i>	<i>să+conj. în română</i>
Jag <u>kan</u> inte stå stilla...	Nu pot <u>să</u> stau locului... (117)
Brr vad <u>det</u> <u>känns</u> skönt att frysa să här...	Brr, ce- <u>mi</u> place să tremur așa... (118)
-vad <u>vill</u> du <u>ha</u> att dricka?	ce <u>dorești</u> să bei? (44)
<u>Måste</u> vara tröttsamt.	<u>Trebuie</u> să fie obositor.(41)
Men tror du att det är det <u>dom</u> <u>vill</u> <u>tala</u> om, när man sitter där i mörkret?	Dar crezi că despre asta <u>vor</u> <u>să</u> <u>vorbească</u> stând acolo în întuneric? (80)

Din toate exemplele din dreapta care utilizează *să+conj.* reiese faptul că modul conjunctiv le poate cauza tuturor, a căror limba maternă nu este limba română, probleme serioase, deoarece există forme deosebite la persoana a 3-a, și la singular și la plural. În trecerea de la indicativ prezent la conjunctiv prezent, schimbarea terminațiilor antrenează alternanțe consonantice și vocalice (Pop, 1997, pag. 167-168). În ceea ce privește verbul „a vorbi”, de pildă, regăsit în propoziția de mai sus, trecerea de la indicativ la conjunctiv are ca urmare următoarea schimbare a grupului de litere: „*esc*”⁸ devine „*ască*” la persoana a 3-a; („ei vorbesc” devine „ei să vorbească”).

În sfârșit, aș dori să iau în dezbateră câteva probleme deosebite care, într-un fel sau altul, au pus bețe în roate pe parcursul traducerii. Acestea sunt mai mult sau mai puțin legate de calitățile generale și particulare ale stilului scriitorului. Prin urmare ele nu se rezolvă ușor, nici măcar cu o desăvârșită cunoștință asupra sistemelor gramaticale diferite, sau un vocabular vast referitor la amândouă limbile. În primul rând trebuie să fim familiari și cu piesa respectivă și cu limbajul și stilul autorului, și anume într-un mod care ne ajută să regăsim aceleași sensuri, ritmuri, sonorități, registre etc.

În ceea ce privește piesa *Demoni*, dificultățile cele mai vizibile se află la *nivelul strict lexical* iar, cum este cazul la fiecare traducere, găsirea echivalentelor se face cu un rezultat mai bun sau mai puțin bun. Uneori nu toate sensurile unui cuvânt, sau ale unei fraze, pot fi traduse. În acest caz sensul secundar este sacrificat. Iată un exemplu:

”Allt detta bara för att komma dit där man <u>hänger sig</u> , <u>hän-ger</u> ...”
--

⁷ Acest fenomen de a conjuga verbul la modul conjunctiv după verbe modale se mai găsește în unele dialecte din sudul Italiei, fapt care se poate explica prin marea influență pe care o are limba greacă asupra zonei geografice respective. Prin urmare, limba greacă folosește conjunctiv în loc de construcții cu infinitiv după, printre altele, verbul „a vrea”.

⁸ Sau „*este*” (din „vorbește”) pentru persoana a 3-a la singular.

Propoziția este tradusă în limba română în felul următor:

„Toata astea numai ca să ajung acolo unde te dedici, dedici...”(127)

În suedeză verbul „att hänge sig” are, conjugat la persoana a 3-a, două sensuri în limba scrisă, însă nu în limba vorbită.⁹ „Han hänger sig” în suedeză înseamnă ori „el se dedică” ori „el se spânzură”. Numai sensul de bază, „a se dedica”, s-a păstrat în traducere. N-am găsit un verb asemănător pentru varianta română, prin urmare ne-am hotărât să nu luăm în seamă cealaltă semnificație a verbului, deoarece ar fi trebuit să scriem un complet alt cuvânt, „a se spânzura”, și atunci nu s-ar fi putut păstra jocul de cuvinte. Mai degrabă ar fi sunat forțat.

Un alt joc de cuvinte pe care nu l-am putut păstra decât parțial în limba-țintă este rostirea lui Frank:

”Fast det är väl mer inbäddat därnere. Mer obonat. *Säger medvetet fel.*”

Norén folosește aici cuvântul **obonat** care, de fapt, înseamnă „nelustruit”. Prin context și din cauza sonorității acestui termen, însă, acest **obonat** te duce imediat cu gândul la o altă semnificație, și anume că apartamentul protagoniștilor este „nearanjat”, „dezordonat” sau „neplăcut”. Termenul firesc ar fi **ombonat** (plăcut, aranjat). În felul acesta Norén face ca textul să aibă un efect comic, deoarece sensul cuvântului se schimbă radical cu această singură literă „**m**” din **ombonat**, adjectivul pe care, de fapt, ar fi fost *mai logic* să-l spună. În acest caz ne ajută didascaliile autorului care sublinează „*Säger medvetet fel (Spune înadins greșit)*”. În varianta românească,

„Dar e mai aranjat acolo jos, nu-i așa? Mai **neplăcut**. *Spune înadins greșit.*”(33)

este utilizat antonimul cuvântului **ombonat** dar fără așa-zis „șocul comic”, în ciuda faptului că și adjectivul **neplăcut** își schimbă sensul dacă folosim sau nu prefixul **ne**. În română, însă, avem de a face cu un antonim perfect, în timp ce perechea **obonat-ombonat** în suedeză reprezintă antonime numai parțial. S-ar putea spune că în suedeză replica lui Frank îl face un om șugubăț. În traducere el pare mai degrabă un om răutăcios. Rezultatul este că totul sună cam aranjat în română.

Cum am mai menționat, Norén este caracterizat, prin altele, prin stilul său artistic extrem de personal și deosebit. Uneori își lasă personajele să spună, cu bună știință, lucruri greșite, dar alteori indicațiile de regie conțin descrieri ce unor cititori li s-ar părea, la primă vedere, ilogice. Deși aceste paradoxuri nu sunt greu de tradus în sine, mi s-a părut interesant să le pun în discuție. Câteva exemple din carte:

Kvinnor vill alltid ha oss så dåliga
inte vill att vi ska vara -

Femeile vor întotdeauna să fim atât de som dom
înșelători cum de fapt nu vor să fim – (85)

Usch, nu känner jag mig fräsch igen.

Of, acum mă simt proaspătă din nou.

Interjecția „usch”, de exemplu, exprimă o stare sufletească de nemulțumire sau neplăcere, dar este de la sine înțeles faptul că a te simți proaspăt după un duș provoacă o stare sufletească de plăcere.

⁹ Ca să reiasă jocul cuvintelor, Lars Norén a fost nevoit să folosească aici semne ortografice: liniuța de unire pentru a două oară indică cele două înțelesuri ale verbului.

S-ar putea spune că aceste două propoziții reprezintă stilul tipic norean, dar nu există nicio problemă să le traducem într-o altă limbă. Sunt foarte clare și simple, deși conțin un fel de paradoxuri. Dar iată ce poate să se întâmple când logica unei fraze pare să dispară. La un moment dat, Katarina, unul dintre cele patru personaje din *Demoni*, exclamă:

”Du är klinisk upp i arslet...”,

pe care am tradus-o în modul următor:

„Ești clinic până în cur...”

Însă, din pricina lipsei de logică a acestei exclamări, a fost „corectată” greșit la corectură (bineînțeles că din neînțelegere) în:

„Ești cinic până în cur...” (72).

Este vorba aici despre Frank; un bărbat cu adevărat foarte cinic, dar în textul-sursă autorul a folosit imaginea respectivă¹⁰ a adjectivului „clinic” pentru a provoca în acest fel un efect comic. În suedeză, replica lui Katarina nu poate fi citită greșit, deoarece diferența de ortografiere în limba suedeză a adjectivelor „klinisk” și „cynisk” este mult mai mare decât diferența dintre cuvintele „cinic” și „clinic” în limba română. Cu alte cuvinte, nu-i era evident, celui care a corectat textul, faptul că aici nu este vorba de o simplă greșeală de tipar.

Încă o replică din textul-sursă a fost înțeleasă greșit pe parcursul corectării, și anume:

”Jag ser den inte förrän du har gömt den.”

Frank se referă aici la vaginul soției, pe care tocmai l-a atins într-o scenă aproape „antierotică”. Iată cum a fost tradusă, această „contradicție logică”, de la noi:

„Nu-l văd până când nu-l ascunzi.”

care din punct de vedere și gramatical și lexical este corect. Din cauza lipsei de logică, însă, corectura a fost făcută cu o altă interpretare:

FRANK: *Îi atinge sexul.* Pardon.
 KATARINA: *După o pauză.* De ce faci asta?
 FRANK: Nu știu sigur. Vreau să simt ce tu ascunzi.
 KATARINA: *Aproape ca o mamă, aparent maternă.* Ți-e foame, somn, ești supărat?...Hm?
 FRANK: Nu... Nu pot să-ți ating sexul? (12)

Acum fraza sună logic și firesc, dar în același timp, nu este corect tradusă. De fapt a devenit foarte convențională; sună mai mult ca un clișeu, spre deosebire de textul-sursă, unde paradoxul norean îl trezește în mod drastic pe cititor. Prin aceste exemple de mai sus se manifestă o

¹⁰ Și anume imaginea de anus care prin definiție nu poate fi considerat clinic.

caracteristică esențială, deja menționată, a stilului lui Norén, și anume de a-l elibera și a-l ilumina, printr-un fermecător umor negru, pe cititorul sau spectatorul pieselor sale.

Cu această cercetare contrastivă a exemplurilor autentice, scoase din traducerea unei piese de teatru de Lars Norén am vrut să pun în lumină pe de o parte unele diferențe gramaticale importante ale limbilor în cauză, și pe de alta să subliniez anumite particularități deosebite legate de stilul autorului care, pe parcursul traducerii sau corectării, au stârnit probleme și neînțelegeri. Ca traducerea unui text să nu sune forțat, să nu fie slabă sau incorectă este necesar ca traducătorul să fie deosebit de bine pregătit: să știe foarte bine cele două limbi (limba bază și cea țintă), să cunoască personalitatea scriitorului abordat, stilul său, cultura și mentalitatea societății din care provine dar și a celei căreia i se adresează prin traducere. Și nu în ultimul rând să fie familiarizat cu teoria traducerii. O dată îndeplinite aceste cerințe el va înțelege că mai important e să nu „trădezi” conținutul și mesajul textului decât să urmezi orbește originalul. Cum am încercat să demonstrez, în traducerea aici în discuție au dispărut nuanțe importante din stilul lui Norén, în altele s-au estompat până la a nu mai fi recunoscute. La orice traducere există și riscul să fie distorsionat mesajul (sau – conform metaforei mele – s-ar putea ca „marfa” livrată să fie deformată). Într-un interviu din toamnă în ziarul *Adevărul*, scriitorul Stelian Tănase menționează acest risc și spune că traducătorul „.../oricum creează jumătate de carte, pentru că din cinci sinonime alege unul singur.” (Zaharia, 2008, <http://www.adevarul.ro/rss/articol/si-tanase-e-un-homer-sigur-pastrand-proportiile.html>).

Concluzii

Așadar, din cauza acestor dificultăți și neajunsuri ar trebui, poate, să renunțăm la această muncă? Așa par să gândească miniștrii suedezi. Trendul din Uniunea Europeană este ca politicienii scandinavi să vorbească în limbă engleză, fapt care a provocat experții de limba suedeză să se întrebe dacă asta nu duce în fond la o babilonie și mai mare? (Unge, 2006, pag.98) O problemă similară a fost ridicată și de interpreții din Bruxelles. Dacă este să alegem între o „engleză de baltă” sau acceptarea trădării, a neajunsului, a deformării, pentru care dintre variante optăm? Personal cred că Goethe avea dreptate exclamând, în 1828, „.../că activitatea de traducere /sau de translare/, în ciuda tuturor limitelor și impreciziilor ei, rămâne una dintre cele mai importante și demne /.../” (Badea-Lungu, 2007, pag.9) Și în felul acesta podul cultural între două mentalități rămâne mereu în trafic.

Bibliografie

- Apelkvist, B., (2005), *Introduction to Lars Norén*, un discurs ținut la lansarea dramei *Demoni* la Librăria Humanitas, Cluj-Napoca, 8 decembrie 2005
- Badea-Lungu, G., (2007), *Scurtă istorie a traducerii – Repere traductologice*, Editura Universității de Vest, Timișoara
- Ionesco, E., (2002), *Teatru I, Cîntăreața cheală, Lecția*, Humanitas, București
- Lombard, A., (1973), *Rumänsk grammatik*, Gleerup bokförlag, Lund
- Pop, L., Moldovan V., (1997), *Grammaire du roumain, Romanian Grammar, Gramatica limbii române*, Editura Echinoc, Cluj-Napoca
- Unge, I., (2006), ”Det blev ett förfärligt liv om ’rejev’”, *Tidningen Vi*, februarie, p. 98, utgivare: AB Tidningen Vi, Katrineholm
- Zaharia, N., (2008), ”Și Tănase e un Homer, sigur, păstrând proporțiile”, *Adevărul*, 29 oct 2008, la adresă: <http://www.adevarul.ro/rss/articol/si-tanase-e-un-homer-sigur-pastrand-proportiile.html>